

ZIENTZIAK BIZIDUNONTZAT.

Tokiko curriculumak Euskal Herri osasuntsurako hezkuntzan

SCIENCE FOR LIFE.

Local curricula in education for a healthy Euskal Herria

Aitziber Sarobe Egiguren*, Jon Mentxakatorre Odriozola, Itxaso Apraiz Larruzea

Humanitate eta Hezkuntza Zientziak (HUHEZI). Mondragon Unibertsitatea

LABURPENA: Egun bizi dugun krisi ekologiko globalaren garaian, berebiziko garrantzia dute biodibertsitatearen eta gure ingurune naturalaren zaintzak. Izan ere, orain gutxi izandako pandemiak inoiz baino argiago erakutsi digu, bizitzaren amaraunean, gainerako bizidunekiko dugun menpekotasuna. Azken horrek, gainera, sozioekonomiaren eremuan eta, beraz, diziplinartekotasunean kokatzen gaitu. Hori dela eta, artikulu honetan, gaugeroko egunetarako Giza eta Ingurumen Hezkuntzaren nondik norakoak aurkeztuko ditugu, eta osasun edo orekarako hezkuntzak mundu mailako markoan duen tokia. Horretarako, lehenik eta behin, azalpenak emango dira osasunaren esanahi holistikoaz, komunitatearen adiera zabalaz eta gizakiaren antropologia filosofikoaz. Bigarrenez, Euskal Herriaren izaera natural eta kulturalari erreparatuko diogu, aurretik egindako formulazioa bertan kokatu eta bideak irekitzeko. Ondoren, Modernitatearen krisiaren ezaugarriak aztertuko dira, horren aurrean bizitza osorako kompetentzietan oinarritutako eta Garapen Jasangarrirako Helburuen arabera eraturako mundu mailako hezkuntzak daukan egitekoa azaltzeko. Azkenik, Euskal Autonomia Erkidego eta Nafarroako Foru Erkidegoetako hezkuntza curriculumek tokiko begiradari irekitako bideak aurretik esandakoari zer aukera ematen dioten azalduko dugu. Horrekin guztiarekin, gaugero osasuntsurako hezkuntzaren oinarria jarriko da, euskal begiradaz.

GAKO-HITZAK: gizabidea, GJH, Oinarrizko Hezkuntza, osasuna, tokiko curriculumak.

ABSTRACT: *In the present times of global ecological crisis, care about biodiversity and our natural environment takes an utmost importance. In fact, the recent pandemic has clearly shown us, more than ever before, our dependence upon other living organisms. Moreover, this last one places us in the field of socio-economics, and thus, in interdisciplinarity. Therefore, the whereabouts of a Human and Environmental Education for a healthy present and future will be presented in the current article, as well as the place that a healthy and balanced education takes in the global framework. For that purpose, in the first place, the meaning of holistic health, the ample meaning of community, as well as human philosophical anthropology will be explained. Secondly, focus will be placed on the natural and cultural character of the Euskal Herria, and the previous formulation will be placed in that context. Thirdly, the characteristics of Modernity's crisis will be studied in order to explain the task that a global competency-based education for lifelong learning and the Sustainable Development Goals have in that context. Last, the possibilities that curricula of the Basque Autonomous Community and the Chartered Community of Navarre offer to the local gaze will be presented. With all this, the basis for a present and future healthy education with a basque outlook will be set.*

KEYWORDS: Basic Education, gizabidea, SDG, health, local curriculum.

* **Harremanetan jartzeko / Corresponding author:** Aitziber Sarobe Egiguren. Humanitate eta Hezkuntza Zientziak (HUHEZI). Mondragon Unibertsitatea. Dorleta, s/n (20540, Eskoriatza). – asarobe@mondragon.edu

Nola aipatu / How to cite: Sarobe Egiguren, Aitziber; Mentxakatorre Odriozola, Jon; Apraiz Larruzea, Itxaso (2023). «ZIENTZIAK BIZIDUNONTZAT. Tokiko curriculumak Euskal Herri osasuntsurako hezkuntzan». *Tantak*, 35(1), 23-42. (https://doi.org/10.1387/tantak.24266).

Jasotze-data: 2023/03/25; Onartze-data: 2023/06/15.

ISSN 0214-9753 - eISSN 2444-3581 / © 2023 UPV/EHU

Lan hau Creative Commons Aitortu-EzKomertziala-LanEratorririkGabe 4.0 Nazioartekoa lizentzia baten mende dago

1. SARRERA

Egun bizi dugun krisi ekologiko globalaren garaian, biodibertsitatearen eta gure ingurune naturalaren zaintzak berebiziko garrantzia dute. Izan ere, COVID19 koronabirusak eragindako pandemiak inoiz baino argiago erakutsi digu, bizitzaren amaraunean, gainerako bizidunekiko dugun menpekotasuna. Ezinbesteko harreman estu hori ondo ulertzeko, ordea, pentsamendu sistemikoa garatu behar da, eta, horretarako, lekuan lekuko bizitokitik eta bizimodutik globalizatuak diren fenomenoek ertz ugariak ulertu behar dira (Azkarraga, 2020). Erregai fosilek eragindako gas-isuriek areagotutako krisi klimatikoa, adibidez, ezin daiteke ganoraz ulertu energia-iturri horren sorkuntza eta erabileraren dimentsio oro ezagutu barik. Era berean, esaterako, biodibertsitatearen galeraren izaeraren jabe izateko, bizitzaren eboluzioaz jantzirik egon behar da, biologian zein ekologian espezifikoak diren ezagutzak ondo mamituz. Baina ez da nahikoa gure planetaren muga biofisikoak ulertzea.

Aurreko mendearen azken hamarkadetan garapen jasangarriaren beharra teorizatu zuten ekonomialarien aurreikuspenik txarrenak betetzen ari diren honetan (Meadows *et al.*, 1972), gero eta ozenago entzuten ditugu garapen ekonomikoaren hazkuntza etete edo txikitzearen (*desazkundetza* legez ezaguna) baldintzapean irudikatzea aldarrikatzen duten ahotsak, hazkunde ekonomikoak gaina jo duelakoan (Taibo, 2017). Azken eztabaida horrek ekonomiaren, eta, beraz, Gizarte Zientzien ezagutza-arloan kokatzen gaitu. Alegia, fenomenologia konplexu horrek Natur Zientzien eta Gizarte Zientzien diziplinarteko ulermena eta ikuspegia eskatzen du, eta, horixe da, hain justu, Ingurumen Hezkuntzaren izateko arrazoia, nahiz eta orain arte halako ikuspegiarik nekez izan duen.

Ingurumen Hezkuntzak, hortaz, naturaren eta gizartearen fenomenologia konplexuaren ulermena izan behar du helburu nagusi. Eta gai handi bi horien arteko ardatza, izadia eta gizateria elkartzeko erdigunea, gizakia bera izan behar da. Hots, Ingurumen Hezkuntzak pertsonen jokabidean eragitea izan behar du helburu: nork bere bizimoduaz ingurumenean eta, ondorioz, biodibertsitatean eta gizataldeetan duen eraginaz hausnartzeko pentsamendu kritikoa eragitea da zioa, hortik eratorriko baita ingurumenaren aldeko jarrera eta konpromisoa bermatzeko jokabidea (Azkarraga, 2020). Balioetan hezteaz ari gara; beraz, pertsonen barne-aberastasunaz. Eta, horretarako, ezinbestekoa zaigu Giza Zientzien ekarpena, Natur eta Gizarte Zientzien arteko joskerak oinarri emankorra izan dezan.

Izan ere, koxka ingurune naturala eta biodibertsitatea ondasun naturalak direna ulertzean badago, eta pertsona orok bere baitatik begirada eta konpromiso egokia garatu behar baditu, Ingurumen Hezkuntza diziplinartekotasunetik eratu behar da ezinbestean. Gizaki-izadi harremanaz gogoeta sakon eta integrala egin behar da, harreman horren aukera osasuntsuak erakusten duenaz. Horregatik, Ingurumen Hezkuntzaren giza dimentsioa na-

barmenduz, giza hezkuntzaz ere ari garela azpimarratu nahi dugu. Eta gizakiaren osasunaren gakoei helduz, ageriko dira ingurumenaren osasuna lortzeko giltzarriak (UNESCO, 2019; 2020; 2021).

Datozen lerroetan, hortaz, gaurgeroko egunetarako Giza eta Ingurumen Hezkuntzaren nondik norakoak, oinarriak, aurkeztuko ditugu, eta osasun edo orekarako hezkuntza horrek mundu mailako markoan duen tokia. Horretarako, lehenik eta behin, azalpenak emango dira osasunaren esanahi holistikoaz, komunitatearen adiera zabalaz eta gizakiaren antropologia filosofikoaz. Bigarrenez, Euskal Herriaren izaera natural eta kulturalari erreparatuko diogu, aurretik egindako formulazioa bertan kokatu eta bideak irekitzeko. Ondoren, Modernitatearen krisiaren ezaugarriak aztertuko dira, horren aurrean bizitza osorako kompetentzietan eta Garapen Jasangarrirako Helburuen arabera eraturako mundu mailako hezkuntzak daukan egitekoa azaltzeko. Azkenik, Euskal Autonomia Erkidegoko eta Nafarroako Foru Erkidegoetako hezkuntza-curriculumek irekitako bideak aurretik esanda-koari zer aukera ematen dioten azalduko dugu. Horrekin guztiarekin, gaurgero osasuntsurako hezkuntzaren oinarria jarriko da, euskal begiradaz.

2. OSASUNAZ ETA GIZAKIAZ

Munduko Osasun Erakundeak, 1948an, osasuna zertan datzan azaltzean, honako irizpide hau eman zuen: osasuna ongizate fisiko, mental eta soziala da, min edota gaixotasunen gabeziak harago (WHO, 2020). Hala, osasuna hainbat dimentsiotako oreka da, eta bide egokian aritzeari deritza, zauririk egin dezakeenetik alde izanik. Izan ere, haragi, adimen zein hurkoen harremanetatik erator daitekeen lehen mina, sarri, oreka galtzeko arriskuaren adierazle izaten da. Hau da, lehen mina, oro har, ez da gaixotasunaren ondorio, gaixo bihurtzeko bidea hartu izanaren keinu baizik. Horrek guztiak, beraz, honako hau iradokitzen du: osasunerako aukera daukanak osasunarekiko berezko harremana dauka, osasuntsu egoteko edo osasungarria ezagutzeko berezko gaitasuna dauka. Eta gizaki garen heinean, ezinbestean gizatasunaz gogoeta egitea eskatzen du.

Gizakia zer da? Gizakia gizaki zerk egiten du? Betiereko galderak dira. Bai ondarezko azalpenak, bai zientziak erantzunik eman dute, eta erantzuten jarraitu behar dute. Behar biologikoei adituz gero, gizakia izadiaren atal biziduntzat ageri da. Hala, bizirik irauteko behar fisiologikoak premiazkoak zaizkio, eta horiek asetzeko oinarria hauetan datza: gorputzeko tenperaturari eusteko giroa, ura, elikagaiak, airea eta atsedena. Elementu horiek eta haien onarpenerako funtzioak, gainerako bizidunekin edota ingurunearekin dituen harremanen baitan lortzen eta bideratzen dituzenez, izaera biofisiko jakinetan ematen dira. Eta horretarako teknika, eta horren gaineko gogoeta —teknologia—, erabiltzeaz gain, gizakiak ezinbestekoa du talde-tasuna. Baina beste bizidunek ez bezala, kulturaren bidez eratzen du gizar-

tea, tokian-tokian bizitzak oinarri dituen materia eta indar-emarien arabera garatzen dena. Giza bizitza, hortaz, beharrianak asetu eta biziraupena bermatzeko bizimoduaz gain, taldearen araberako kulturaren baitan ezaugarritzen da (Valdevenito, 2007). Metabolismo sozial horren ondorioz, gizartearen bilakaerak berebiziko eragina du gizakiaren osasunean, eta gutxieneko oreka duenean, dauzkan galdera sakonei erantzuna bilatzen hasten da.

Izan ere, gizakia bere buruari galdetzen dion izakia da, jakituria edukitzeaz jabe den *Homo sapiens sapiens*. Baina galdera egiteak berak, galderak eurak aldera utzita, agerian uzten du gizakiak zentzuarekiko daukan ezinbesteko lotura (Frankl, 2011). Hots, gizakia zentzua bilatzen duen izakia da, eta egiten dituen galderak sakonak dira: Zer jakin, egin eta itxaron dezakegu? Zer jakin, egin eta itxaron behar dugu? (Kant, 2005).

Itaun horien balizko erantzunak, ordea, gizakiaren gaitasun guztien indar eta aukerak eskatzen ditu. Horregatik, zentzuaren gaia ukatzen duen edozein zientzia, fisiko zein metafisiko, motz geratzen zaio gizakiari (Es-fahani, 2017). Horixe da, hain zuzen ere, ongizateaz hain arduratuta dagoen XXI. mendeko gizateriak argi izan beharrekoa, ongizateak osasunaren oinarriak argi izatea eskatzen duelako, eta argitasun horrek gizakiari gizatasunaz galdetzen diolako. Eta beharrian eta ibilbide horretan, lagungarri izan daiteke osasunaz antzinatean zer esaten zen gogoratzea (*ikus* Acosta eta Martínez, 2009).

Lurraren eta garaien luze-zabalean, gizakiak egun onartzen duena baino sakontasun handiagoa ezagutzen zuen. Osasunaren ulermenak hala erakusten du, ongizatea edo oreka hiru dimentsiotan ere osatzen zelako, baina egungo azalpenetik alde handiz. Izan ere, ongizateak norberak norberarekin duen oreka, norberak hurkoarekin duen oreka eta norberak misterioarekin duen oreka barnebiltzen zituen. Hiruretako bat egoki izan gabe, gizakia ez zegoen bide osasuntsuan. Horregatik, hiru horietan banaka etetea esanguratsua izango da.

Lehenik, norbera bere buruarekin ados egoteak gogoetarako bide esanguratsua irekitzen du. Haren arabera, Munduko Osasun Erakundeak egin-dako arlo fisiko eta mentalaren bereizketa urtu egiten da, eta gizakiak berezko osotasun borobilagoa duen irudia azaltzen zaigu. Izan ere, bihozmin ugarik erakusten dutenez, bihotzaren giharra bikain egonik ere, gizakiaren baitan urratu egin daiteke, fisikoa edota fisikoa ez den zauriren baten bidez. Gizakiak, hortaz, barnekotasuna edo baitatasuna dauka lehengo pentsamenduan.

Bigarrenik, norbera hurkoarekin bat etortzeak ere zeresana ematen du. Izan ere, banakoa gogoia pizturik daukan materia hutsa baino gehiago bada, baitatik baitarako harremanera deitutako gizakia da, beste gizaki zein izakiekin. Gutako bat-bedera, hortaz, azalez gaindiko bestearen sakoneko aldearekin harremanetan egon daiteke; komunitate mailan, gizarte mailatik harago. Belarriak soinuaz haraindi esanahia aditzen duen legez, elkarbizitzan daudenek bataren eta bestearen artean eratutakoa ezagutzen dute;

hots, batarengan edo bestearengan dagoenetik, elkarren tartean osatu dena. Harremanen orekak, beraz, osasuna dakarkio gizakiari, egun gizartean diren azaleko interakzio egokiak baino gehiago adierazten duena.

Azkenik, gako adierazgarria erakusten du norberak bai banakoa, bai bestea gaintitzen dituenarekin bat egiteak. Hau da, norbera begi hutsez ikusten dena baino gehiago izanik, eta besteekin begi hutsez ikusten dena baino gehiago sortzeko gai izanik, bizitzan nabari duen indar eta zentzu bizigarriarekin bakean egon beharra dauka. Gizakia, gizateria eta izadia baino gehiago den handitasun hori, misterioa, kulturaren arabera era jakinean eratu dena, Bizitza bera da, aurreko mailen orekarako zentzua ematen duena. Munduko Osasun Erakundeak ez dio ezer horretaz.

Gizakiaren osasuna, hortaz, elkarrizketa edo elkar-harreman orekatuan oinarritzen da. Gizakiak, ondorioz, bere baitara eta bere baitatik besteengana eta izendaezineraz zuzenduz lor dezake osasuna. Eta zuzenketa horrek gizakiari bizitzeko zentzua, norabidea, ematen dio: batetik bestera adostasunean. Mintzamen, arrazoimen, irudimen, arte zein politikaz, zentzu hori esanahi eran artikulatzeko gaitasuna izango du gizakiak, dakiela jakinik, galdera-erantzunak egiten dituen kontzientzia izanik. Horrexegatik, gizakiaren berezko ezaugarri naturala da kulturala izatea (Aristoteles, 2016). Baina gizakia gizaki izango da Bizitzaren dimentsio guztiak orekatuta dituenan: handitik txikira, txikitik handira. Eta gurean, Euskal Herriaren baitan, haren izaera fisiko eta kultural jakinean.

3. EUSKAL HERRIAZ: INGURUNEAZ ETA GIZABIDEAZ

Euskal Herriak, Lurrean duen kokapenagatik, lehorreko zein itsasoko bizitzaren garapen eta aniztasunerako baldintza ezin hobekak eskaintzen ditu. Bertako klima epela eta hezea da, eta aro geologikoen eragindako mailei eta orografiari esker, sare hidrografiko konplexu bezain aberatsa dauka. Mendebaldetik ekialdera zeharkatzen duten mendilerroek isurialde bitan banatzen dituzte urak: Kantauri itsasora doazenak, iparralde gorabeheratsurantz, eta Ebro ibaira doazenak, hegoalde laurantz. Kantauriko isurialdea askoz ere hezeagoa da Mediterraneokoa baino, atmosferako hezetetasunak mendiekin topo egitean, prezipitazioak sortu eta bazterrek busti egiten direlako. Hegoaldean, lehorragoa eta zapalagoa denez, baldintzak egokiagoak dira Mediterraneoko klima eta landarediarentzat. Horiek dira, beraz, Aturri eta Ebro ibaiek mugatzen duten Euskal Herriaren azalera txikian aurki daitekeen ekosistema eta habitat aniztasun handiaren oinarritzko arrazoiak. Gainera, itsasotik zein lehorretik basabizitzaren migrazioarako gune estrategikoan egonik, berez biodibertsitate handia daukan eremua da.

Baina, ingurunean eratu den paisaia, hein handian, garai ezberdinetan gizakiak egindako naturaren ustiapenaren erakusle da. Aroz aro gizakiak garatu dituen teknologiek aztarnak utzi dituzte, eta aztarna horiek aztertuta

jakin daiteke zer eta nola ustiatu den erabilitako eremuan. Baina natura-baliabideen gaineko ezagutza horrek, iragana ulertzeko bidez gain, egungo bizimoduaren aukerak aztertze bidea ematen du (Narbarte, 2020).

Aurreko gizaldiei so, argi dago euskaldunek Euskal Herriko inguruneari etekin eraginkorra bilatu eta aurkitu diotena. Europako gainerako gizataldeekin bat, garaian garaiko ezagutza eta teknologiak baldintzatutako bizimodura egokitzen jakin dute, eta, ondorioz, ingurune naturalean eta biodibertsitatean eragin zuzena izan dute. Izan ere, krisi ekologiko globalaz hitz egiten den garai honetan, Euskal Herriko ekosistema guztiak, noiz edo noiz, era batera edo bestera, ustiatuak izan direla ikus dezakegu. Ziurrenik, Goi Erdi Aroaren azken alditik XVIII. mendera arteko erabilera izan da eraginaren unerik gorena, egurraren beharrak baso bereziak suntsitzera eramane zuelako, nekazaritzaren eta abeltzaintzaren mesedetan. Guztiz minutako paisaia haren bilakaera da egun aurrez aurre ikus dezakeguna; berezkoak edo naturalak diren eremuak bakanduta, isolatuta eta egoera ekologiko oso oke-rreran daude, bereziki kantauriar isurialdean (Ekonomiaren Garapen, Jasangarritasuna eta Ingurumen Saila, 2020). Basabizitzak eremu horietan nola edo hala iraun du, baina, biodibertsitateari eutsi nahi izanez gero, ezinbestekoa da eremu horiek berreskuratzea; hau da, isolatuta eta egoera kaxkarrean dauden natura-ingurune horien egoera ekologikoa hobetzea.

Hala, Euskal Herriko naturaren eta ingurumenaren ordenamendu zein araubide juridikoetan ondo jaso da testuinguru hori eta bere bilakaeraren jarraipena egiteko prozedura; besteak beste, europarra den lege-markoak horrela eskatzen duelako (Europar Batasuna, 1992; 2009). Hortaz, egoeraren izaeraren eta mugen jabe egitean dago kokka. Izan ere, gizakia sistema bizidunen atal da, eta biodibertsitateak hura nola baldintzatzen duen ondo ez da ulertzen, ezagutza zientifiko guztien ekarpena izanagatik ere. Beraz, gizakiaren biziraupenaren mesedetan baino ez bada ere, egoera horrekiko erantzukizuna hil edo bizikoa da. Baina, aurretik esan bezala, bide antropozentriko berekoia onartezina da, komunitatearen edozein zentzu murrizten duelako, eta, osasuna, hain zuzen ere, komunitatearen adiera zabalen orekatik datorrelako. Horregatik, ingurune naturala paisaia bilakatzeko kulturak bere dimentsiorik onena aberastu behar du, eta kulturaren oinarriari behatzea lagungarri izan daiteke.

Izan ere, gizakia animalia kulturala dela esatean, bere gizatasuna, osasunaren dimentsio guztietan orekatu edota aberasteko, lanketa beharrean dago. Gau-egunek hala eskatzen dute, bizitzaren joeran, eta *kultura* hitzak adiera hori dauka bere oinarrian, *culter* hitzak (euskarazko *golda*) ingurunea lantzeko —eta horren bitartez kultu egiteko— bitartekaria adierazten baitu. Gizakia gizakiago, gizaki hobe egitean, bai gizatasuna, bai gizateria edertu egiten dira, besteak beste ingurunea era egokian ustiatzen delako. Horregatik, gizatasuna luraren apaltasunetik eratu behar da, osasunaren hiru dimentsioetatik, edozein antropozentrismo hertsitatik urrun, *humanus* hitzaren oinarrian dagoen *humus*arekin bat.

Galdera, ondorioz, honako hau da: Euskal Herrian ba al dago osasuna, gizakia eta kulturaz esandakoa antolatzen duen adierazpenik? Bide hori hutsetik abiatu beharko genuke? Euskal tradizioari adituz gero, badago hori guztiori bildu eta bideratzen duenik: Barandiaranek (1977) gure herria aztertu eta adierazitako gizabidea.

Gizabidearen gaineko informazioa bilatuz gero, ordea, egungo entziklopedia, bilduma edo ezagutza-iturrietan, nekez agertuko da adierazitakoa puntuz puntu. Baina, gizabidearen ezinbesteko formulazioari helduz gero, «gure baitakoak ez gara» adierazpidean hau esaten da: Lehenik eta behin, baitatasuna dugula. Bigarrenik, norberak bete edo asetzen ez duela, baizik eta beste inork edo ezerk. Hirugarrenik, osasuna, oreka, komunitatea, norbera besteren baitan egonik eta loratuz, eta bestea norberaren baitan biziz baino lortzen ez dela.

Gizatasuna, osasuna eta kultura, hortaz, (g)izakien arteko baitatasunaren harreman bizigarrian dautza. Eta printzipio hori, norberarena eman eta bestearena jasotzeko irekita egotea biltzen duena, maitasunaren izaera besterik ez da¹. Hau da, lehentasunez, norberaren aurretik, beste (g)izakirik edo (g)izatalderik jartzea. Izan ere, sozietatea indibiduoek osatzen dute, nor bere zilborraz arduraturik, baina komunitatea nor besteaz arduraturik. Labur esanda: norbera besteaz eta bestea norberaz arduratuz, bata besteari emanez, bataren eta bestearen arteko harremanean elkartuz, begi hutsez ikusi ez, baina barne-begiradaz bizi-bizi dagoen gizatasun, osasuna eta kultura sortzen dira, komunitatearen zentzua norberarengana, taldera eta Bizitzara hedatzen duena. Horregatik guztiagatik, Euskal Herriko ekosistemaren batek, oreka naturalik eta kulturalik izan(go) baldin badu, (g)izabidea iturri izanik izan(go) du. Ondorioz, horretarako galbidea nondik eratorri den jakin beharra dago, osabidearen aukerak ezagutu ahal izateko.

4. IRAGAN HURBILAZ ETA ORAINAZ

Gure garaiari kontsumismoaren, taldekidetza eragiten duen hedonismo zein hiperkapitalismoaren garai deritzogu. Baina, egiatan, horiek beste zer baiten aurpegi edo sasoiko tresnak dira. Gure garaia nihilismoaren aroa da: edertasuna, egia eta ontasuna baino harago ezarri nahi (izan) den aldia, teknozientzia eta soziologia burokratikoaren bidez. Baina, zehatzago esanda, zer da nihilismoa? Arrazionalismoaren krisiaren ondoren eta garaikideen artean arrakasta handia daukan joera hori zertan datza?

¹ UNESCOk, bere testuinguruan (2019), *transformative action (ekintza eraldatzaile)* darabil. Muinean printzipio berori dago: balioen sendotasuna norbera lehentasun ez izatean datza, eta lehentasuntzat hurkoa izatea.

Nihilismoa edozein egia objektibo eta fundamentu edo oinarri ezeztazen duen bidea da. Ezerrezaren filosofia legez, haren jarraitzaileek ikerketa bere horretan helburu izateaz teorizatzen dute, eta kuantifikazio eta esanahi bakarreko deskripziora mugatu, egiara heltzeko inolako asmo edo itxaropenik gabe. Horren ondorioz, metafisika, estetika eta etika oro suntsitzen ditu, harentzako oinarririk ez baitu onartzen. Nihilismoarentzat, sentsazio eta emozioetarako aukera besterik ez da existentzia, eta efimeroa denak agintzen du. Nihilismoaren gainean oinarritzen da konpromisorik hartu ezin duen jarrera, edozer eta gutzia aldi-baterako eta probisional dela esanda.

Horregatik, naturaz edo Jainkoaz aritu aurretik, bide horrek lehenbizi gizakiaren gizatasuna eta nortasuna baztertzen dituela nabarmendu behar da. Izan ere, izakiaren eta izatearen ezeztapenak, ezinbestean, edozein duintasun eta egiarako harremanik eza dakar, eta abiapunturik hurbilena gizakiarenak estaltzen edo iluntzean dago. Hala, arrazoimen teknozientifiko-sekularraren ziurtasuna zentzuaren eta misterioaren gainetik gailentzean, eten edo zaildu egin dira pentsamendu-askatasuna, eta gogoak ikergaiaren eragin eta erakarren ugariei jarraitzeko malgutasuna. Positibismoak gaitasuna ukatu zuelako, eta nihilismoak zentzurik ikusten ez diolako, hain zuzen ere (Possenti, 2013).

Labur esanda, nihilismoa hauxe da: egiaren ideia krisia, izatearen ahaztea, ezagutza erreal eta objektiboaren eraisketa, gizakiaren gizatasunaren ezeztapenetik abiatuta. Adimen espekulatuaren argitasuna izateari zuzentzen ez zaionean, (g)izakia natura eta balio ontologikorik gabe agertzen da. Eta, horrenbestez, filosofian ez da lan handirik egiten, ezpada zabortegean arkeologia, dekonstrukzio, kritikaren kritika edo transhumanismoa. Ondorio nagusiak hauek dira:

- Gizakiaren eta errealitatearen arteko arrakala existentziala.
- Izatea ahaztu edo ezkutatzea. Izatea helduezina denez, izakiaren gaineko ezagutza bilatzen da, zientziaren edo boterearen ideologiaren bitartez.
- Errealismoren (eta metafisikaren) gaineko nominalismoaren garai-pena. Hizkuntza eta erreferentzia-sistema kode zientifiko eta testuetan lotzen da. Hitzak ez du esanahia janzten.
- Ikergai, aztergai edo mintzagai den objektuaren deuseztapen intelektuala (eta praktikoa). Edozer subjektiboa da. Egiarekiko harremanik ez dauka, norberaren zilborrera begira ez bada. Nihilismoaren aurka doa pentsamendua eta objektuaren lotura zuzena baieztatzen duen edozein bide.
- Unibertsoan eta bizitzan zentzu, asmo edo helbururik ezin onartzea.

Horregatik, gizakiaren artikulazio berria ekarriko duen kontzientzia edo filosofia beharrean gaude. Edo, iraganarekin lotuz, filosofiaren bigarren jaiotzaren beharrean, fisikaren osteko metafisika izango ez dena, nihilismoa gaindituko duen etorrera baizik (*ikus* László, 2020). Beraz, filosofia

berriak iraganeko onena izan beharko du: autonomia edota sinesmenduna izatea, eta aukera existentzial eta bizipraktika legez garatzea (pertsonaren aszesi eta arimaren zaintza legez); hots, kontzientzia-aldaketarako bide izatea (Reale, 2003). Filosofiak alde teoriko eta kontzeptualaren lanketa huts izateari utzi behar dio, haren ikergaiak halakoak ez baitira iturritz. Filosofia berriak, ezinbesteko lanketa kontzeptualetik harago, honako maila hauek landu behar ditu: pertsona, arimak bere buruarekin eta bestearekin duen elkarrizketa, pasioen garbiketa eta askatasunaren bilaketa. Horregatik, filosofia medikuntza ere izango da, aipatutako hiru dimentsio sakonak orekatzeko lagungarri, eta barnekotasuna, autokontrola eta meditazioa ez ditu helburu izango, oinarrizko bide baino, ibilbide kontzeptuala legez (Skolimowski, 1992). Eta, horretarako, Modernitatea bera zertan datzan ulertu beharra dago.

Modernitateak, arrazoimen sekular eta estuaren bidetik, aurreko mundu eta izaera zaharrari aurka jartzen zaion bide berria ekarri zuen, gogoia etengabeko aurrerapenean jarriz. Mundu hobearen ametsa, etengabeko zorientasunaren asmakeria, eskaintzen du: teknozientzia eta soziologia burokratikoaren bidez, hurrengo urratsean aurrekoan baino gehiago izatea. Handitasuna pilaketan oinarritzen du, gehiketan, gorputz-giharrak, emozioen asebetetzea, izenaren irudia zein etxebizitza kopurua izanik. Eta aro garaikidearen joera nagusia da hipertrofia aurrerapentzat hartzearen abiadura handitzea. Bitartean, ordea, norberaren handikeria-nahiei begira, komunitatea, osasuna eta zentzua galdu egiten dira. Horregatik, garrantzitsua da gizakiaren osasuna kolokan jartzen duten Modernitatearen ezaugarri jakinei heltzea, egungo krisi sistemikoaren alde teoriko eta ekosoziala tesuinguruan ulertze aldera.

Lehenik eta behin, Modernitateak norberaren eta misterioaren arteko harremana gutxietsi egiten du. Gorputzezko bost zentzumenen bidezko fenomenoia ezagutza objektibo orotarako oinarri aldarrikatzean, edozein motatako baitatasuna lerro nagusitik baztertuta geratzen da. Ondorioz, saktua, santua edo begirune osoa merezi duen edertasunarekiko harremana ostentzeko eta ahazteko bidea zabaldu egiten du. Transzendentziaren izpiak galdurik, haren benetakotasuna eta presentzia axolagabetzat hartzen dira. Lerro horretan, edertasunarekiko ardura galtzen da; ondoren, egiarekikoa; azkenik, balioekikoa. Egungo etika gabeziara heldu izanak argi utzi ditu katearen urratsak.

Bigarrenik, norberaren eta ondokoaren arteko harremana xehegi egiten du Modernitateak. Objektibitatearen nagusitasunak subjektuen arteko inter-subjektibitatea ezinezkotzat hartzea eskatzen du, eta horrek izakien baitako harremana ilundu eta urrundu egiten du. Elkarrekintza azalekoa bihurtzen da, eta entzumen sakonerako gaitasuna norberaren irekidurarako prestutasunarekin galtzen da. Horregatik, elkarririk onena ezeren truke emateko gaitasuna mailatuta geratzen da, eta harremana, berriz, arauen eta asebetetze arinen mailan.

Eta, azkenik, Modernitateak norberak bere buruarekiko duen harremana baztertzen du. Barne-hizketa balio gabeko subjektibitatera mugatuta, nork bere burua aztertu, onartu eta hobetzeko bidea galdu egiten da. Hori dela eta, barne-aberastasuna, jakituria, oroimena, eta egiari eta hitzari begirunea murriztu egiten dira. Luzeago joanda, gorputzarekiko errespetua ere galtzen da (gaur egun oso indarrean dagoen joera).

Osasun gabezia horren aurrean, uneko emozioek indarra hartzen dute. Norberak arreta handia eskaintzen die emozio horiei, eta haiekin lotutako nahien asebetetze azkarrak lehentasuna lortzen du. Horregatik, gizartearen mezu eta baliabide ugariak sustatu edota erraztu egiten dute horien lorpena, norberaren, hurkoaren eta izadiaren kaltetan. Objektu material eta asetako nahien pilaketa —freskagarri, zapatila, oporraldi zein autoaren kontsumoaren bidez— hilezkor bihurtzen da argazki eta sare sozial kapitalista bidez. Gizakiaren osasuna kaltetzean, pertsona izateari utzi egiten zaio, banako edo indibiduo bilakatzeko. Eta komunitatearen edozein adiera galdu egiten da. Horregatik, giza mailako krisi sakonak izadi mailako krisi garrantzitsuak dakar.

Komunitate zientifikoak krisi ekologiko globalaren bi alderdi nabarmentzen ditu: klima-aldaketa eta biodibertsitatearen iraungitzea (IPCC, 2013; IPBES, 2019)². Bata zein bestea Mendebaldeko gizartearen kontsumo-mailaren ondorio dira hein handian, eta Euskal Herriak oso modu gordinean erantzuten dio errealitate global horri. Kontsumoan arreta jarrita, esaterako, EAEn kontsumitzen den energiaren % 10 ere ez da bertan ekoizten (EEE, 2021). Horrek, eta gainean daukan bizi- eta garapen-eredu modernoak, zuzen-zuzeneko eragina du aipatutako mundu mailako krisi ekologikoaren alde bietan, eta, Euskal Herrian bertan, ekosistema guzti-guztietan.

Euskal Herriak besarkatutako Modernitateak edozein izaki baliabide-tzat dauka —gizaki ez dena, batez ere—, eta lotutako prozesu natural oro ekoizpenaren baldintzapean geratzen da. Oreakarik gabeko ustiapenak osabidean jarri ezinezko mina egin dio ingurune biofisikoari, eta planeta mailako eraginaz, krisi ekologiko globalaz, hitz egin behar da Euskal Herrikeri bertatik. Horregatik, ezinbestekoa da gure lurraldearen bilakaeraren gainean gogoeta egitea, eta, gutxienez, ondo gogoan hartu behar dira bi puntu. Lehenik, ibilbidea planetako beste eremuetatik ekarritako baliabideei esker egin denez, mundu mailan eragindako zor ekologikoa. Bigarrenik, Euskal Herriko ingurunean bertan eragindako kalteek planeta osoan dituzten ondorioak. Euskal Herriko aztarna ekologikoak bertako eremua gainditu du (Ingurumen, Lurralde Plangintza eta Etxebizitza Saila, 2019), eta bertakoak ez diren baliabide naturalak xahutuz baino ezin dio eutsi egungo bizimoduari. Hortaz, osasunaren aldeko ikuspegitik, trantsizio sozioekologikoaren

² EAEko politikan eragiteko txostena, bi erakundeen arteko elkarlanean ardaztua, BC3 euskal erakundeko adituak zuzendu du (BC3, 2021).

beharrean gaude. Baina, trantsizio hori ondo irudikatzea ezinbestekoa da gure bizimoduaren aldaketak iragartzeko, aipatu bezala, gero eta indar handiagoa hartzen ari baita desazkundearen aldeko hautua (García, 2019). Hau da, ezinbestekoa da materia- eta energia-kontsumoa gutxitzea egungo baliabide naturalak eta biodibertsitatea zaindu eta ingurunearen kalitate ekologikoa handitze aldera.

5. GAURGERO OSASUNTSURAKO OINARRIAK

Munduaren norabide nagusia *egoera* horretan egonda, osasuna berreskuratzeko ezinbestekoa da gizakiaren gaineko gogoeta, aurretik adierazi bezala: gizakia zer eta nola den, zer eta nola jakin dezakeen, zer eta nola egin dezakeen, zer eta nola itxaron dezakeen. Horretaz hitz ugari egin denez, gizakia eta *humanitatis* humanismoa zalantzan jarri dituen XX. mendean, batez ere, Morini³ helduko diogu gaurgero osasuntsuaren oinarriak zein lirakekeen aztertzeko, UNESCOren proposamenen oinarrietan (izan) duen arduragatik. Labur esanda, kontzientzia-aldaketa behar da: *μετάνοια*.

Lehenik eta behin, arrazoimenak logika, mekanismo eta determinismoaren mugak onartu behar ditu; hots, giza adimena orojakilea ez dela eta misterioarekin ere harremanetan dagoela. Arrazoimenak kritikoa izan behar du, baina autokritikoa ere bai. Horregatik, nominalismoak eta metodo kartesiarrak irekitako amildegiaren gainetik egiteko bidea aurkitu behar ditu, Mendebaldeko azken mendeetako pentsamendua arautzeko sakoneko arau edo printzipioek bi munduren banaketa ezartzen dutelako:

- Subjektua / Objektua.
- Arima / Gorputza.
- Espiritua / Materia.
- Kalitatea / Kantitatea.
- Helburua / Kausalitatea.
- Sentimendua / Arrazoaia.
- Askatasuna / Determinismoa.
- Existentzia / Esentzia.

Banaketa horrek gure kontzeptu nagusiak eratzen ditu, eta, hortaz, bazterrekoa da alderdien batasuna, ikuspegi holistiko edota integrala, garatzen duen pentsamendua. Behaketa, esperimendazio eta manipulaziorako objektuen munduari ez zaiolako sakoneko harremanik onartzen bere burua sub-

³ Morinek 1999an aipatutakoak zehatzago adieraziko ditu 2003ko eta 2014ko argitalpenetan, baina lerro berberean. Horrek, beraz, agerian uzten du hemen gaurgero osasuntsurako oinarrietarako hartzen den ezinbesteko gogoeta aspaldikoa dela.

jektu bakartzat duen gizakiaren bidez. Eta gako nagusia hemen dago, Giza eta Natur Zientzien arteko banaketa eragin duen horretan, eta horien baitan diziplina hiperespezializatueta. Behin natura mekanikotzat hartuta, gizakia ere mekanikotzat hartu da, fisika, kimika, biologia edo psikologiaren ikuspegitik, eta haren espirituaren lorpenak (arteak, testuak, filosofia) estutu egin dira. Baina, Modernitatearen beraren baitan, bai Giza Zientziek, bai Natur Zientziek erakutsi dute, haien barnetik, paradigma hau jasanezina dela, zilegitasunik ez duela (Gómez Pin, 2019).

Izan ere, erredukzionismoak eta xehekeriak osotasunaren ezagutza atalen ezagutzara daramate, osotasunak bakarka irizitako atalen batuketak baino izaera eta ezaugarri gehiago sortuko ez balitu legez. Erredukzionismoak konplexua sinplera mugatzen du, irizpide logiko-analitiko eta mekaniko bidez. Hortaz, neurgarri edo kuantifikagarri ez den oro baztertu egiten du, eta bai gizakiari, bai izadiari berezkoa duena kentzen dio. Morinek honela dio:

Gure heziketak banaketa, sailkatze, bazterketa eta ezagutzen lotura eza erakutsi digunez, horien bilduma ulertezina zaigu. Diziplinen artean, inoren eremuan ez dauden harremanak, aberasteak, testuinguruak, konplexutasunak ikusezin bihurtzen dira. Giza auzi handiak urtu egiten dira arazo tekniko eta zehatzen mesedetan. Sailkatutako eta sakabanatutako ezagutza antolatze ezintasunak testuinguratu eta globalizatzeko adimenaren berezko joera ezgaitzen du. (1999: 19)

Hitz gutxitan, alderdi bakarreko eta osotasunari eta sakonerari itsua den inteligentziara ohituta dago Mendebaldeko gizartea, epe luzerako ikuspegi barik. Eta XXI. mendeko aro planetarioan, lehenbizi, hori gainditu beharra dago. Horrexegatik, Morinek argi dio: «Gaurgeroko heziketa lehen mailakoa eta unibertsala izan beharko da, giza izaeran ardaztuta» (1999: 22). Eta, horretarako, ezinbestekoa da nor garen eta non gauden, nondik gatozen eta nora goazen erantzuten jakitea. Bertatik eta baitatik. Gurean, berriz nabarmentzen dugu, euskaraz eta Euskal Herritik.

Gizakia, izadiko izaki, berezko duen kulturaren bidez baino ez denez gizaki, ez dago giza adimenik —organo biologikorik— gabeko kulturarik, eta ez dago kulturarik gabeko giza adimenik —gogo espiritualik—. Horregatik, giza garapena norberaren gaitasunen, taldearen harremanen eta gizateria osoaren zentzuaren artean ematen da. Hala esan zuen Azurmendik, *gizaberearen* gainean egindako hausnarketa luzean (1975; 1991; 2016). Ondorioz, egungo aroak munduko kulturek ongarritutako pentsamendu eta antolaketa polizentriko behar du, abstraktua ez den unibertsaltasuna erakutsiko duena, giza izaeraren batasunaz eta aniztasunaz kontzientea. Lurreko nortasuna, kontzientzia edo izaera bertatik etortzen ez den bitartean, bai gizakia, bai izadia odol-negarretan egongo dira, bizitzaren hainbat alderdiri heriotza besterik ez ekarriz.

Horregatik, konponbidea gizakiaren osotasun eta garapen integraletik etorriko da, eta, horretarako, ezinbestekoak dira bi puntu: bat, gizakiaren artikulazio berria, eta bi, artikulazio horretan adierazitako gaitasunen garapena: santutasunera irekiera, irudimena, sormena, maitasuna... Eta horretarako lagungarri da nork bere lurraldeari eta kulturari behatzea. Euskal Herria, etxea, auzolana, gizabidea... hitz bakarrean: herrigintza (Eizagirre eta Muñoa, 2021: 10-26; 352-60). Izan ere, inork tradiziozko bereari begiratzuz, lurrarekin bat izandako kulturari, aurkituko du tokia munduan eta gizaterian. Eta aro planetarioan beharrezko duguna hori denez, gure kontzientziak lau alderdi landu behar ditu:

- Antropologikoa: batasuna aniztasunean ulertzeko.
- Ekologikoa: natur ekosistemen menderakuntzatik bertako bizikidetzara jauzi egiteko.
- Zibiko-lurtarra: edozein izakirekiko ardua hartzeko.
- Espirituala: edozein eremutan sakonera heltzeko.

Hortaz, izendaezin, itxaronezin, ulertezinari tokia egin behar zaio; horren aurrean egoteko gaitasunari bide egin behar zaio. Izan ere, giza ulermenak azalpena gainditzen du. Morinen hitzetan: «Azalpena nahiko da gai anonimo edo materialen ulermen intelektual edo objektiborako. Urria da giza ulermenerako». Eta honako adibide hau ematen du:

Subjektutik subjekturako ezagutza eskatzen du. Umerik negarrez ikusiz gero, haren malkoen gazitasun-maila neurtu gabe ulertuko dut; eta, nigan umezaroko minak aurkituz, hura nirekin bat egiten dut eta ni harekin bat egiten naiz. Gainerakoak ez dira objektiboki baino ez aditzen, beste harengan eta norberagan bat egiteko beste subjektutzat baizik, beste *ni (alter ego)* bihurtzen den hurkoa (*ego alter*) (1999: 52).

Horixe da, hain zuzen ere, gainerako izakiekiko harremanerako gakoa: irekidura eta sinpatia, balioak; euskaraz, gizabidea. Toki batera heltzea: hura nigan eta ni harengan; hi nigan eta ni higan. Izan ere, gure hizkuntzak horixe erakusten du, *hi nigan* jarritakoaren arabera (ikus Buber, 2021).

6. DUINTASUNA ETA HEZKUNTZA

Giza bizitzaren balio autonomoaz ezin dugu hitz egin. Bai filosofikoki, bai biologikoki ezinezkoa da, gizakiak baliorik badauka, hari emandako edo hari egindakoagatik delako. Hala, jakinmina duenarentzat, bizitza sakratua izango da, Misterioak emana, eta oparia izango da, Bizitzak (letra larriaz) emana. Fedegabe edota zirrara gabekoarentzat ere, gizakia ezin da bere zilborrera mugatu, lanaren eta ekimenaren ondoriozkat izan behar baidu, gutxienez, inolako merkatu, joko edo politikak mugaezina. Eta lan

eta ekimen hori zaintza besterik ez da: norberaren zaintza, norberak, eta, batez ere, besteek egina. Giza bizitza, beraz, ikuspegia dena delakoa izanda ere, beti da duina, eta zaurgarria: hurkoaren zainketaren beharra dauka. Nihilista edo axolagabeak baino ez du horren aurrean besterik esango, hain zuzen ere, oinarri oro hautsi egiten duelako.

Horregatik, bizitzak eskatzen duen katean —jaio, elikatu, hazi, ugaltu, hil—, atal guzti-guztietan, zaintza dago. Bularra ematean elikatu baino gehiago egiten da, ohe ondoan azken hitzak entzutean hiltzen lagundu baino gehiago egiten da. Babesa eta maitasuna batera doaz, gizakia baitatik baitara bizi delako, begi hutsez egiten duena barne-begiradaz betetzen duelako. Ondorioz, gizakiak neur daitekeena baino balio handiagoa dauka, zaintzaren birtutez handitu egiten dena. Gizakia bizitzara ekarria izan bada, arbasoek, gurusoek, bizitzari bide eman badiote, haren existentzia ordezkaezina eta neurritz kanpoko balioduna da. Horregatik ezin da gizakirik, edo bestelako bizitzarik, kaltetu edo hil izugarrikeriarik egin gabe. Horregatik ezin dugu baserririk edo altxorrik edo abererik bertan behera utzi, haiekin batera zaintza ugariren emaria dakartelako. Zainketa hori lanketa da, kultura, gizabidea, osasuna. Hori dela eta, gizaki jakinaren balioa neurtzekotan, zaintzaren kalitatearen adierazpena bilatu beharko litzateke: zenbat eman duen eta zenbat eman zaion.

Hori guztia gogoan izanik, gizakiaren artikulazio berria emango duen antropologiak azalpena eta ulermena bilatu behar ditu. Gertatutakoa edo begi hutsez behatutakoa deskribatzea ez da nahikoa. Ulertu, erlazionatu eta gaien sakonera heltzea izan behar du helburu. Bizitzaren zentzuaz galdetu behar du; heriotza zer den edo sakoneko sentimenduak zer diren. Natur Zientzien *nola* galderari Giza Zientzien *zergatia* gehitu behar dio; zoo-antropologiak bide eman behar dio metafisikari edo ontologiari. Hots, gizakia ez du ulertu behar sentsazio edo fenomenoen joan-etorri legez, izatean errotu edo ardaztutako izaki/errealitate/izate subsistente eta iraunkor legez baino. Horregatik, gizakiaren irudi integrala eman behar du, gainerako izakiekin bat bizi denarena, eta gogoan hartu behar ditu ezagutzen diren bide guztiak: psikologia, biologia, soziologia, filosofia, teologia... Hitz gutxitan esanda, diziplinek oinarrietako iturrien emaria handitu behar dute, diziplinartekotasun-eremu sendo eta aberatsagoak jorratze aldera.

Baina gizakiaren irekidura, osasunaren alde guztien oreka, komunitatearen zentzuaren zabalera, gizabidea eta hurkoa lehen mailan jartzea, ingurumena zaintzaren baitatik ulertzea, desazkundearen bidean aurrera egitea... nola ekarri oinarritzko eta bigarren mailako hezkuntzara, eta eskolako curriculumetara? UNESCOk ematen du mundu mailako tradizioz eta eskal ondarez ezagutzen duguna egungo hezkuntza arautura eramateko bidea, *transformative action* edo *ekintza eraldatzailearen* bidez. Printzipio eta bide horren arabera, ikasleari edo gizakiari arreta osoa eskaintzean, pertsona ikas-prozesuaren ardatz bihurtzean, erdigunera ekarritakoa komunitatea da; hau da, gure hitzetan eta hemen garatutakoaren arabera, norberaren baitan, norbera eta gainerakoak, norberaren eta misterioaren arteko komu-

nitatea. Hortik etorriko da bizitza osorako gaitasun eta garapen jasangarrietarako bideen benetakotasuna, jasangarritasuna ez baita metaketa edo gehiketaren sinonimo den hazkundera, harremanen oreka baino, komunitateko (g)izakien eta ingurunearen arteko harreman ororen osasuna.

Ondorioz, Garapen Jasangarrirako Helburuak, benetan hala izateko, Gaugerero Osasuntsurako Helburuak izan behar dira, eta gizaki ororen baitako konpromisotik erdietsiko dira komunitatearen maila guztietan, txikitik handira. Hezkuntzari Giza eta Natur Zientziek egin beharreko ekarpena, hortaz, ezagutza-bide ugarien joskerara da, (g)izakia erdigunean jarriz eta ezagutzaren egitura subjektu-objektu eskematik subjektuen arteko inter-subjektibitateara aldatuz. Hala, unibertsalak diren edertasuna, egia eta balioak tokian-tokian, dagokion kultura eta hizkuntzatan agertuko dira, baina sakonean bizitzaren maila guztiekin lotura zuzenak izanez. Horrenbestez, egungo hezkuntza-sistemaren baitan Giza eta Ingurumen Hezkuntzak daukaten zeregina adieraziko dugu.

7. GIZA ETA INGURUMEN HEZKUNTZA

Ingurumen Hezkuntzaren eredia aurreko mendean sortu eta indartu zen, Munduko Gailurra izenez ezagutu eta Rio de Janeiron osatu zen Nazio Batuen mundu mailako batzarretik abiatuta. Ekimen hartan, mundu mailako ingurumen-gaien artean, arreta eskolan ere jarri zen, hezkuntzan ingurumenaren eta justizia sozialaren aldeko ezagutzak, gaitasunak eta jarrerak sustatu behar direlakoan. Orduan hasi zen garapen jasangarriaren ulermen eta jabekuntzan oinarritutako hezkuntzaren aldarrikapena, eta horretara zuzentzeko tresna eta prozesuen adierazpena (Nazio Batuak, 1992). Ondoren, 1994an Aalborgen egindako batzarrean, Europako estrategia diseinatu zen, eta han ezarri ziren ia gaur egun arte iraun duten Eskolako Agenda 21 egitasmoaren oinarriak. Berriki, 2015ean Nazio Batuen Batzordeak onartutako 2030 Agendara eta helburuetara egokitu da egitasmoa. Hortaz, 2030 Agenda izenak adierazten duena, funtsean, ildo beretik doan asmoa da: gizaki, gizarte eta ingurumenaren osasunarekin inplikaturako diren herritarrak hezi nahi dira, zeinek biodibertsitatearen zaintza eta justizia soziala garapen ekonomikoaren baldintza gisa aintzatetsiko baitituzte (UNESCO, 2017). Testuinguru horretan, berebiziko garrantzia dauka mundu mailako fenomenoak tokian tokiko gizartean eta bizilekuan kokatzeko gaitasunak, herritar orok bere bizimodutik eragiteko. Horregatik, UNESCOren txostenean aipatzen diren Garapen Jasangarrirako Helburuei jarraiki, eskolari eskatzen zaio krisi ekologiko globalari lotutako fenomenologia lantzea, tokian tokiko ezaugarrien baitan eta balioetan oinarrituz.

Euskal Herrira etorriz, ezinbestekoa da bertako ingurune naturala eta biodibertsitatea ezagutzea, eta, horretarako, gizaldiz gizaldi nola ustiatu den jakitea. Zer kaltetu, betiko zer mindu eta zer galdu den ezagutzeko

beste biderik ez dago, zer eta nola zaindu behar den argitzeko ere ez dagoen legez. Banakoaren nahi eta beharren gainera dagoenaren ezagutza eta babesera zuzendutako hezkuntza da mundu mailatik Euskal Herriari eskatzen zaiona, trantsizio sozioekologikoaren aldekoa, biodibertsitatea ondasun unibertsaltzat daukana. Publikoaren eta unibertsalaren aldeko balioen heziketa eskatzen du bide horrek, eta, horregatik, Europako estatuetakozken hezkuntza-curriculumek euren egin dituzte GJH guztiak, curriculumaren garapenean zeharka eta oinarrian printzipio gisa ulertu behar direla ulertzen baita. Ondorioz, teknologiaren erabilera, antolaketa sozioekonomikoa, kultura-transmisio zein (g)izakiaren ulermenaren begirada ezin dira Modernitatearen hazkundearekin lerrotatu, horren muga eta alde ilun-zikinen aurka landu baita hamarkadak dituen Ingurumen Hezkuntzaren proposamena.

1. irudia

**2030 Garapen Jasangarrirako Helburuak
(UNESCO, 2017) txostenetik egokituta.**

<https://urolabizirik.org/2030-garapen-iraunkorrerako-helburuak/>

Horregatik, Ingurumen Hezkuntza Giza Hezkuntza ere izan behar da, Natur eta Gizarte Zientzien lotura Giza Zientzien bidez eginez. Horretarako, tokiko curriculum landu behar da, gertuko ingurunearekiko kontzientzia hartuz, ingurunea bera ondareztat hartuz, komunitatearen

humanismo edo gizabidea handitzen baita. Bide horretatik, egungo espazio-denborako egoera zehatza hortik at dagoen izaera holistikoarekin alderatu behar da, eta konponbide sortzaileak bilatu jasangarritasunaren alde. Euskal Herriak gainean dituen estatuen banaketa administratiboak, zer esanik ez, eragin zuzena dauka eskola-curriculum eta antolaketa ugari izatean. Baina testuinguru horri so, argi izan behar da bide nagusiaren begirada mundu mailakoa dela, eta eskolarako planteamendua, europarra. Hortik abiatuta, eta osasunaren orekak tokian tokiko curriculumak eskatzen duenez, gure proposamenak Euskal Herriko txoko guztietarako aukera eta malgutasuna dauzka.

Izan ere, ikastetxe guztientzat oinarrizkoa den curriculumaren planteamendutik harago, ikastetxe orok bere hezkuntza-proiektuaren baitan egin beharreko curriculumaren plangintzan islatu beharko da jasangarritasunaren edota osasunaren alde, tokian-tokian, eskola-komunitateak egindako irakurketa. Aukera bikaina sortu da, hortaz, EAERI eta NFKRI dagokienez, legedi (proposamen) berriekin, tokiko curriculumak ardatz izateko aukerak zuzentzen baitituzte (Nafarroako Foru Komunitatea, 2022; Eusko Jaurlaritzako Hezkuntza Saila, onartze prozesuan). Hala, egungo erronka edota arazo sozioekologikoen baitan, ikaste-irakaste prozesuak gertutik mundu zabalera eta mundu globaletik lokalera bidera daitezke, herritar (izango) den ikaslea erdigunean jarriz, ezagutza-arloen diziplinarteko begiradatik eta metodologia aktiboek jositako prozesuen bidez. Gako nagusietakoa, hortaz, 2030 Agendaren izaerari emaitza egokiak eskatzeko bidea jorrazten datza.

Ingurumen Hezkuntza izango den Giza Hezkuntzak, ondorioz, eduki eta menderatzetik izan eta egotera jausteko bidea argitu behar du, ezinbesteko baldintza ontologikoa baita gizateriaren gaurgero osasuntsurako. Izan ere, mundu mailako hiritarra tokiko komunitateko herritarra izan behar da, lehenak ez baitu onurarik e(ra)gingo bigarrenean errotuta ez badago. Horrek, beraz, Giza Zientzien bidezko kontzientzia-aldaketa eskatzen du, gizabidearen kontzeptu espiritual-hermeneutiko berriaren alde egiteko, gizateriaren nagusitasun teknozientifikoaren aurrean (UNESCO, 2020: 34-38). Hitz gutxitan, «gizaki izaten ikastea», norberaren ezagutzaren eta kontzientziaren aldaketatik hasita; Mendebaldeko tradizioan *μετάνοια* izenez ezaguna da hori.

Adituek nabarmentzen dutenez, indibidualismo berekoia, kontsumoaren kultura eta atomismo soziopolitikoaren orde, gizakiaren ardura eta patuaren oharpen kosmikoa, eta giza garapena kultura- eta espiritu-mailan sendotzea bilatu behar dira. (Ingurumen) Hezkuntzari Giza Zientziek eman behar dietena, hortaz, etikan, ekofilosofian eta estetikan sakontzeko heldulekuak dira, baitatik baitarako komunitate sakonari begira, txikitik handira hasiz. Horretarako, munduko tradizio humanistikoetara itzuli behar da, eta, gurean, gizabidean josten den euskal ondarrera. Bertan mende eta mendeetako garapen jasangarriaren balioak aurki daitezke, gizakiaren duintasun

moralaren eta naturaren berezko balioaren artean. Izan ere, ingurumena zaintzea gizakia zaintzea da, eta gizakia zaintzea ingurumena zaintzea izan beharko da, komunitatea erdigunean jarrita. Komunitate-erdiguneak izango dituen mundu mailako zibilizazio polizentrikoa da helburu, joera sozioekologikoduna, eta gizakiaren zentzuaren irekiduran errotua.

8. AZKEN HITZA

Pertsonak gure komunitateari eta inguruneari lotuta bizi gara era batera edo bestera, eta harreman horien baitan dago gure osasuna eta zoriona. Tokian tokiko errealitatean eragiteko gaitasuna duten pertsonak heztea bada hezkuntzaren helburua, ezinbestekoa izango da krisi ekologiko globala bezalako fenomenologiak tokian tokiko errealitatera ekartzea, eta horrek tokiko curriculumak eraikitzea eskatzen du. Horretarako, eskolako zientziak Euskal Herri osasuntsurako hezkuntzari begira jartzeko proposamena egitea izan da artikulu honen helburua.

ERREFERENTZIAK

- Acosta, A. eta Martínez, E. (koord.) (2009). *El Buen Vivir. Una vía para el desarrollo*. Abya-Yala. https://base.socioeco.org/docs/acosta-martinez-el_buen_vivir.pdf
- Aristoteles (2016). *Politika*. Usabiaga, Iñaki (itz.). EHU.
- Azkarraga, J. (2020). Ekodistopia prospektiban, EHkopia perspektiban. *Jakin*, 239: 49-74.
- Azurmendi, J.(1975). *Gizona abere hutsa da*. Jakin.
- Azurmendi, J.(1991). *Gizaberearen bakeak eta gerrak*. Elkar.
- Azurmendi, J. (2016). *Gizabere kooperatiboaz*. Jakin.
- Barandiaran, J.M. (1977). Humanismo vasco (aspectos). In HH.EE., *Cultura vasca* (17-26). Erein.
- BC3 (2021). *Presentation of the Report of the Workshop on Climate Change and Biodiversity co-sponsored by IPBES-IPCC*. <https://info.bc3research.org/2021/06/10/presentation-of-the-report-of-the-workshop-on-climate-change-and-biodiversity-co-sponsored-by-ipbes-ipcc/>
- Buber, M. (2021). *Ich und Du*. Reclam.
- EEE (2021). *Energia egoeraren behatokia*. <https://eve.eus/Conoce-la-Energia/La-energia-en-Euskadi/Observatorio-de-coyuntura-energetica/2022/Noviembre-2022>
- Ekonomiaren Garapen, Jasangarritasun eta Ingurumen Saila (2020). *El estado de la naturaleza en Euskadi, Informe conforme a las Directivas de Aves y de Hábitats de la UE y sobre la geodiversidad 2013-2018*. Eusko Jaurlaritzia.
- Eizagirre, A. eta Muñoz, I. (koord.) (2021). *Burujabetzaren bidetik*. Oreki.
- Esfahani, E. (2017). *The Power of Meaning. Finding Fulfillment in a World Obsessed with Happiness*. Broadway Books.

- Europar Batasuna (1992). *Zuzentaraua (Europako Kontseiluarena) 92/43/EEE 1992ko maiatzaren 21ekoa, habitat naturalak eta basoko fauna eta flora zaintzeari buruzkoa*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=CELEX:31992L0043>
- Europar Batasuna (2009). *Zuzentaraua (Europako Parlamentuarena eta Kontseiluarena) 2009/147/EE 2009ko azaroaren 30ekoa, basa-hegaztiak kontserbatzeari buruzkoa*. https://www.euskadi.eus/contenidos/directiva/directiva2009147/eu_def/index.shtml
- Frankl, V.E. (2011). *Man's Search for Ultimate Meaning*. Penguin.
- García, F. (2019, urriak 9). Dicotomías perjudiciales: más allá del decrecimiento y del colapso. *El Salto*. <https://www.elsaltodiario.com/laplaza/dicotomias-perjudiciales-mas-alla-del-decrecimiento-y-del-colapso>.
- Gómez, V. (2019). *Tras la física. Arranque jónico y renacer cuántico de la filosofía*. Abada.
- Ingurumen, Lurralde Plangintza eta Ingurumen Saila (2019). *Euskadiren Azterna Ekologikoa, 2019*. Eusko Jaurlaritza. https://www.euskadi.eus/contenidos/documentacion/huella_ecologica/eu_def/adjuntos/Azterna-Ekologikoa-WEB.pdf
- IPCC (2013). *Quinto Informe de Evaluación del IPCC: Cambio climático (AR5)*. <https://www.ipcc.ch/languages-2/spanish/ipcc-en-espanol-publications/>
- IPBES (2019). *Global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services*. <https://ipbes.net/global-assessment>
- Kant, I. (2005). *Arrazoimen praktikoaren kritika*. Uribarri, Ibon (itz.). EHU. <https://www.ehu.eus/ehg/klasikoak/jaitsi?id=12&f=pdf>
- László, E. (2020). *The Intelligence of the Cosmos*. Inner Traditions.
- Meadows, D.M.; Randers, J. eta Meadows D.L (1972). *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. Universe Books.
- Morin, E. (1999). *Le sept savoirs nécessaires à l'éducation du future*. UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000117740_fre
- Morin, E. (2014). *Enseigner à vivre: manifeste pour changer l'éducation*. Actes Sud/Play Bac. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233862>
- Morin, E. et al. (2003). *Éduquer pour l'ère planétaire: la pensée complexe comme méthode d'apprentissage dans l'erreur et l'incertitude humaines*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000132793>
- Nafarroako Foru Komunitatea (2022). *71/2022 FORU DEKRETUA, ekainaren 29koa, Nafarroako Foru Komunitateko Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzaren etapako irakaskuntzen curriculumaz ezartzen duena*. <https://bon.navarra.es/eu/iragarkia/-/texto/2022/155/1>
- Narbarte, J. (2020). *Paisaje y Prácticas Sociales: Arqueología Agraria en el País Vasco/Landscape and social practices: Agrarian Archaeology in the Basque Country*. EHU.
- Nazio Batuek (1992). *Declaración de Río sobre el Medio Ambiente y el Desarrollo*. Nazio Batuen Lurraren Goi bilera. Rio de Janeiro. <https://www.un.org/spanish/esa/sustdev/documents/declaracionrio.htm>
- Possenti, V. (2013). *La rivoluzione biopolitica. La fatale alleanza tra materialismo e tecnica*. Lindau.

- Reale, G. (2003). *Radici culturali e spirituali dell'Europa. Per una rinascita dell'«uomo europeo»*. Raffaello Cortina Editore.
- Skolimowski, J. (1992). *Living Philosophy. Eco-Philosophy as a Tree of Life*. Penguin.
- Taibo, C. (2017). En defensa del decrecimiento, sobre capitalismo, crisis y barbarie. La Catarata.
- UNESCO (2017). *Garapen jasangarriaren helburuetarako hezkuntza. Ikaskuntza helburuak*. UNESCO. <https://www.ehige.eus/wp-content/uploads/2020/02/Garapen-Jasangarriaren-Helburuetarako-Hezkuntza-gida-UNESCO.pdf>
- UNESCO (2019). *Framework for the Implementation of Education for Sustainable Development (ESD) Beyond 2019*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000370215.locale=en>
- UNESCO (2020). *Humanistic Futures of Learning: Perspectives from UNESCO Chairs and UNITWIN Networks*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000372577/PDF/372577eng.pdf.multi>
- UNESCO (2021). *Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. Report from the International Commission on the Futures of Education*. UNESCO. <https://reliefweb.int/report/world/reimagining-our-futures-together-new-social-contract-education>
- Valdebenito, C. (2007). Defining homo sapiens-sapiens: anthropological approach. *Acta Bioethica*, 13(1). <https://actabioethica.uchile.cl/index.php/AB/article/view/16573>
- WHO (2020). *Basic Documents*. WHO. https://apps.who.int/gb/bd/pdf_files/BD_49th-en.pdf